

**«ԱԼ-ԿԱՀՏԱՆԻԱ» ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ
ԳԱՂԱՓԱՐԱՆՈՍՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ**

1909թ. մարտի 31-ին Օսմանյան կառավարության դեմ կազմակերպված խռովությունը ճնշելուց և իրենց իշխանությունը ամրապնդելուց հետո իթթիհադականների վարած ազգային քաղաքականության ակնհայտ փոփոխությունը հիասթափեցրեց արար քաղաքական ակտիվ շրջաններին՝ վերջիններին մոտ հասունացնելով «Իթթիհադ վե թերաքքիին» ընդդիմադիր արաբական կազմակերպությունների ստեղծման գաղափարը:

Այս պայմաններում ի հայտ եկան մոր հայացքներ և ուղղվածություն ունեցող արաբական կազմակերպություններ, որոնք իրենց հիմնական առաքելությունը տեսնում էին ընդհանուր գաղափարական հիմքի ստեղծման մեջ, որը պետք է միավորեր արաբներին ինքնավարության և իրավահավասարության իրենց պայքարում:

Այս շարժումն առավել ակտիվ էր կայսրության մայրաքաղաք Ստամբուլում, ուր կենտրոնացված էին արաբ մտավորականության, ուսանողության և զինվորականության առավել գործունյա տարրերը: Նրանց ամմիջական մասնակցությամբ հիմնվեցին մի շարք կազմակերպություններ, որոնք պետք է մեծ դեր խաղային ազգային շարժման զարգացման մեջ:

1909թ. վերջերին Ստամբուլում ստեղծվեց երիտթուրքական հեղափոխությունից հետո արաբական առաջին գաղտնի կազմակերպությունը՝ «ալ-Կահտանիան»¹, որի մասին տեղեկությունները սուղ են, ինչը նրա ստեղծման հանգամանքների, գործունեության և հետապնդած նպատակների ամենատարբեր, հաճախ միանգամայն հակադիր, մեկնաբանությունների և գնահատականների առիթ է տվել²:

Արաբական, ինչպես նաև արևմտյան պատմագրության մեջ երբեմն թուրքական բանակի զխավոր շտաբի սպա Սելիմ ալ-Ջազաիրիի հետ միասին «ալ-Կահտանիայի» հիմնադիր է համարվում թուրքական բանակի սպա Ազիզ Ալի ալ-Միսրին: Այս տեսակետի տարածման համար հիմք է հանդիսացել Ալեհյան դատավարության³ հրապարակված փաստաթղթերի մեջ առկա վկայությունը⁴: Հարկ է նշել, սակայն, որ ժամանակի պատմաբաններ Սիմադ Իզետ ալ-Ազամին և Մուստաֆա ալ-Շիհարը հերքում են Ալեհյան դատավարության տեղեկությունները և, ամենևին չփորձելով նվազեցնել ալ-Միսրիի դերակատարությունն ընկերության գործունեության մեջ, այնուամենայնիվ, «ալ-Կահտանիայի» հիմնադիր են դիտում Սելիմ ալ-Ջազաիրին⁵:

Անկասկած է, որ «ալ-Կահտանիան» ստեղծվել էր թուրքական բանակի արաբ սպաների նախաձեռնությամբ և նրանում վերջիններին ազդեցությունն ամօխտելիորեն մեծ էր: Մակայն «ալ-Կահտանիան» զուտ զին-

վորական կազմակերպություն չէր. նրա մեջ ներգրավված էին մաս. մտավորականության, ուսանողության և այլ խավերի ներկայացուցիչներ: Կազմակերպության առավել հայտնի գործիչներից էին Արդել Քերիմ Քասեմ ալ-Խալիլը, էմիր Արդել Արսլանը, դոկտոր Իզեթ ալ-Ջունդին. Հասսան բեյ Համադեն, էմիր Արեֆ ալ-Շիհսբը. Ամին Լուքֆի բեյ ալ-Հաֆեզը, Ալի էֆենդի ալ-Նաշաշիբին՝:

Քանի որ ընկերությունը գործում էր խիստ գաղտնի, մա իր անդամներին ընտրում էր մեծ գզուշավորությամբ և իր շարքերն էր ընդգրկում միայն նրանց, ում հայրենասիրությունը որևէ կասկած չէր հարուցում: «Ալ-Կահտանիայի» անդամներն իրար ճանաչում էին հատուկ նշանաբաններով և գաղտնաբառերով: Միայն ավելի ուշ, երբ նրա անդամների թիվը ավելացավ, կազմակերպության գաղտնիությունը որոշակիորեն տուժեց:

Ըստ արաբ պատմաբան Մաջիդ Խադուրիի՝ սկզբնական շրջանի արաբական ընկերություններն ընդհանրապես (ենթադրվում է մաս. «ալ-Կահտանիան»-Ա. Գ.) հիմնադրվում էին ի հակադրումն քուրքական քաղաքական վերնախավի, որն իրենց կազմակերպություններում արաբ վերնախավի ներկայացուցիչներին չէր ընդունում որպես լիիրավ անդամներ:

Տարածված տեսակետներից մեկն այն է, որ «ալ-Կահտանիան» իր խնդիրները սահմանափակում էր գուտ քարոզչա-լուսավորական շրջանակներով: Այդ տեսակետի ընդդիմախոսները, սակայն, համարում են այն քիչ հավանական, պատճառաբանելով, որ Իսլաիսի նպատակի իրականացման համար խիստ գաղտնի կազմակերպության ստեղծման անհրաժեշտությունն ուղղակի չկար: Առավել ճշմարտանմուտ է թերևս այն, որ արդեն 1909թ. վերջերին կայսրությունում տիրող իրադրությունն ու երիտթուրքերի ազգային քաղաքականությունն իր բնույթով արաբ ազգային գործիչների և նրանց կազմակերպությունների առջև անխուսափելիորեն պետք է դներ այդ պահի համար շատ ավելի կարևոր գործնական խնդիրներ, ինչպես, ասենք, արաբ հայրենասիրական ուժերին համախմբելն ու նրանց ազգային նպատակների իրականացմանն ուղղելը: Տեսակետների մասն զանազանությունը միանգամայն հասկանալի է, եթե նկատի ունենանք, որ գաղտնի կազմակերպությունների ծրագրերի տեքստերը ուսումնասիրողներին անհասանելի էին:

Ուսումնասիրողների մի մասը հակված է «ալ-Կահտանիային» վերագրել արաբա-քուրքական դուալիստական կայսրություն ստեղծելու գաղափարի մտահղացումը: Ջ. Անտոնիուսն, օրինակ, ուղղակի գրում է, որ այդ կազմակերպության հիմնադիրները համարժակ մարդիկ էին, և նրանց նպատակն Օսմանյան կայսրությունը դուալիստական կայսրություն դարձնելու «նոր և խիզախ» ծրագրի առաջնաշումն էր, ինչը, վերջինիս զնահատմամբ, իթթիհադական կոմիտեի կենտրոնացման քաղաքականությունն հստակացած պրոբլեմի դեմ պայքարելու փորձերից մեկն էր: Ըստ այդ ծրագրի՝ արաբական վիլայեթները պետք է միավորվեին մեկ միասնական թագավորության մեջ՝ սեփական խորհրդարանով, տեղական կառավարման մարմիններով, որտեղ արաբներն լեզուն պետք է դառնար պետական լեզու:

Արաբական թագավորությունը պետք է կազմեր արաբա-թուրքական միասնական թագավորության մաս՝ ավստրո-հունգարական պետության օրինակով: Օսմանյան սուլթանը, ի հավելումն թուրքական զահիի, պետք է կրեր նաև արաբական թագավորության թագը¹⁶: Այսպիսով, փաստորեն, միասնությունը կապահովվեր բաժանման միջոցով:

Ռուս հեղինակ Լ.Կոտլովը, չբացառելով «ալ-Կահտանիայի» ծրագրում դուալիստական կայսրության գաղափարի առկայությունը, այն կարծիքն է հայտնում, որ նրա հիմնադիրներին գրավում էր ոչ թե Ավստրո-Հունգարիայի՝ ձևականորեն երկու մասերից կազմված պետության ձևը, այլ «տեղական կառավարման ավստրո-հունգարական մոդելը, որը շատ բանով ներդաշնակում էր ապակենտրոնացման հայեցակարգի հետ»¹⁷:

Ինչպիսին էլ որ լինի «ալ-Կահտանիայի» ծրագրում դուալիստական պետության գաղափարի մեկնաբանությունը, այնուամենայնիվ, մնան ծրագրային դրույթը կասկածելի է դառնում, եթե նկատի ունենանք այն հանգամանքը, որ ավստրո-հունգարական տիպի դաշնային պետության գաղափարն արաբների կողմից մամուլում և քաղաքական շրջանակներում ակտիվ քննարկման առարկա դարձավ միայն 1912թ. Բալկանյան պատերազմից հետո¹⁸: Բացի այդ, ինչպես իրավացիորեն նշում է արաբ ուսումնասիրող Թաուֆիկ Բիրուն, քանի դեռ քաղաքականապես ակտիվ ռումելիական նահանգները գտնվում էին կայսրության կազմի մեջ, մնան կարգախոսը անհնարին էր¹⁹: Ավելորդ չէ հիշեցնել նաև, որ ինքը՝ Ազիզ Ալի ալ-Սիսրին ևս կտրականապես մերժում էր «ալ-Կահտանիայի» ծրագրի և նպատակների մնան մեկնաբանությունը²⁰:

«Ալ-Կահտանիայի» ծրագրի ու նպատակների հստակեցման հարցում, թերևս, կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում լայնորեն շրջանառության մեջ չդրված մի փաստաթուղթ՝ ալ-Կահտանիայի կենտրոնական կոմիտեի՝ համայն արաբներին ուղղված կոչը, որ հրապարակվել է 1912թ. «ալ-Ահրամ» թերթում, 1912թ. ընտրարշավի ժամանակ, որի օրինակներն ուղարկվել էին օսմանյան բարձրաստիճան պաշտոնյաներին²¹:

Ստորև մեջբերում ենք կոչի տեքստն ամբողջությամբ.

«Բոլոր արաբներին.

Մենք ձեզ ենք դիմում հանուն Աստծո.

Ո՛վ թագավորների հետնորդներ, ժողովրդի պահապաններ և ժողովրդի առաջնորդներ: Կա՛նգ առեք և լսե՛ք շիրիմներից ձեզ դիմող ձեր նախնիների ձայնը, որը ձեզ կոչ է անում վերականգնել այն փառքը, որ դուք կորցրեցիք, այն պատիվը, որ դուք արհամարհեցիք և այն գիտելիքները, որոնցից դուք հրաժարվեցիք:

Եղե՛ք ճշմարիտ արաբներ, ինչպես ձեր նախնիները: Վերածնվե՛ք, ու՛ժ ստացե՛ք և ընդունե՛ք այն, ինչ որոշեցին երիտասարդ Կահտանյանները անապատում տեղի ունեցած իրենց վերջին ժողովի ժամանակ՝ միավորելով բոլոր վիլայեթները (արաբական-Ա.Գ.): Ահա այդ որոշումները:

1. Որ կառավարությունը (Օսմանյան-Ա.Գ.) ձեզ ճանաչի որպես խոսքով և գործով իրավունքներ ունեցող առանձին մի ազգ:

2. Որ նա ձեր լեզուն ճանաչի որպես պաշտոնական լեզու:
3. Որ նա ձեզ տա գործելու հնարավորություն ձեր արաբական երկրներում, քանի-որ դուք ընդունակ եք և առավել շահագրգռված ձեր երկրների բարօրությամբ:
4. Որ նա սահմանի արաբ զինվորների և սպայական անձնակազմի ծառայությունը իրենց հրկրահրում:
5. Որ նա նպաստի հասարակական խորհուրդների արտոնությունների ընդլայնմանը այնպես, որ դատավորները պատասխանատու լինեն նրանց սաջև բոլոր գործողությունների համար. լինեն նրանք մեծ, քե՛ փոքր:
6. Որ արաբական ցեղերն իրավունք ստանան ներկայացված լինելու խորհրդարանում նույն իրավունքներով. ինչ բնակության մշտական վայր ունեցող ազգաբնակչությունը՝ գրանցված լինեն նրանք. քե ոչ՝ քաղաքացիական գրանցումների գրքում:

Մրանք են «ալ-Կահտանիա» ընկերության կենտրոնական կոմիտեի հիմնական պահանջները: Հանուն արաբների իրավունքի և պատվի ոտքի ելեք, ո՛վ արաբներ, մի՛ եղեք դավաճաններ: Կյանքը արհամարհանքի մեջ՝ մահ է: Եվ պատվի մեջ մահը՝ կյանք»¹⁶: Այս կոչի բովանդակությունը անժխտելիորեն որոշակիացնում է ընկերության պահանջները, որոնք միանգամայն համահունչ են ապակենտրոնացմանը հետամուտ կազմակերպությունների նպատակներին: Այստեղ արտահայտված է արաբների՝ իրենց էթնիկ առավելությունը վերահաստատելու և իրենց նախկին կարգավիճակը վերականգնելու ձգտումը:

Չնք բացառում, որ «ալ-Կահտանիայի» այսպիսի կողմնորոշումն արդյունք էր նրա քաղաքական հայացքների էվոլյուցիայի: Այսուհանդերձ, ակնհայտ է, որ կոչի բովանդակությունը ինքնին բացառում է այն բնորոշումը, որ այդ կազմակերպությունը միայն քարոզչական-լուսավորչական նպատակներ էր հետապնդում:

Այսպիսով, «ալ-Կահտանիա» գաղտնի ընկերության ստեղծման փաստը հստակորեն վկայում է, որ երիտթուրքերի կառավարման արդեն իսկ սկզբնական շրջանում ձևավորվում էր արաբների ինքնավարությանն ուղղված շարժումը: «Ալ-Կահտանիայի» անժխտելի առավելությունը կայանում է նրանում, որ նա կարողացավ իր շուրջը համախմբել արաբ ազգային գործիչներին և արաբական շարժման մեջ ներգրավել թուրքական բանակում ծառայող արաբ սպաներին, ինչը և հետագայում դարձավ արաբական ազատագրական պայքարի կարևորագույն գործոններից մեկը:

Իր խիստ գաղտնիությամբ և զգուշավորությամբ հանդերձ՝ «ալ-Կահտանիան», այնուամենայնիվ, իր շարքերում դավաճանների առկայության պատճառով¹⁷ ի վերջո կանգնեց փլուզման առջև: Նա նախ հարկադրված եղավ թուլացնել իր ակտիվությունը, իսկ որոշ ժամանակ անց ինքնալուծարվեց¹⁸: Հետագայում ընկերության անդամները մտան ավելի ուշ ստեղծված կազմակերպությունների և կուսակցությունների շարքերը («Գրական ակումբ», «Երիտասարդ Արաբիա», «ալ-Ահդ»):

IDEOLOGY AND GOALS OF THE ORGANIZATION "AL-KAHTANIA"

After suppressing the sedition organized against the Ottoman government on March 31 in 1909 and reinforcing their supremacy, national political obvious changes run by the Ittihat made the Arab active political authorities fell into despair. The latter was pondering on creation of opponent Arab organizations versus "Ittihat ve Terakki".

In this condition Arab organizations appeared with new viewpoints and direction, and saw their key mission in creating universal ideological ground that would unite the Arabs in their struggle for self-governing and equal rights.

The first underground Arab organization "Al-KAhtania" was formed under these circumstances at the end of 1909.

ՇԱՆՈՒԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Կահտան արաբ լեզենդար հերոսի անունով:
2. Hajjar J., L'Europe les Destinées du Proche-Orient. La Nationalisme arabe, Syrien Entree la Jeune Turque et les Puissances (1908-1914), Damas 1996, էջ 271:
3. 1916 թ. արաբ զազայնականների՝ երիտթուրքերի կողմից կազմակերպված դատավարություն:
4. Համաձայն Ալեհյան դատավարության փաստաթղթերի՝ «ալ-Կահտանիայի» էինմադիր անդամներն էին Ազիզ Ալի ալ-Միսրին, Միլիմ ալ-Ջազաիրին, Աբդ-ալ Համիդ ալ-Ջահրավին և Հալիլ ալ-Հիմադը: իդախաթ ան ալ-մասաիլ ալ-սիյասա ալաթի ջառաթ թաղկիկիա բիդայումն ալ-խարթ ալ-առաֆի ալ-մութաշարիլ բիալիյա, ս., 14.
5. Котлов И., Становление национально-освободительного движения в арабских странах Азии 1908-1914 гг., М., 1986, стр. 207.
6. J. Hajjar, նշվ. աշխ., էջ 272:
7. Antonius G., The Arab Awakening. The Story of the Arab National Movement. N.Y., 1947, pp. 110-111.
8. Majid K., Aziz Ali Misri and the Arab Nationalist Movement, / Middle Eastern Affairs: Number Four: ed. Albert Hourani, Oxf., 1965, p. 141.
9. Այս վարկածի օգտին խոսում է այն հանգամանքը, որ ալ-Կահտանիայի փակումից հետո նրա անդամների մի մասը ընդգրկվեց «Դրական ակումբի» շարքերը: Majid Khaduri, նշվ. աշխ., էջ 142:
10. G. Antonius, նշվ. աշխ., էջ 110-111:
11. Котлов И., Становление национально-освободительного движения в арабских странах Азии, նշվ. աշխ., էջ 208:
12. Majid Khaduri. նշվ. աշխ., էջ 142:
13. Ալ-դոքթոր Թաուֆիկ բիրու. ալ-արաբ ու ալ-թուրք ֆի ալ-սահդ ալ-դուսթուրիյա ալ-օսմանիյա 1914-1918. դիմաշվ 1991. ս. 320:
14. Նույն տեղում:
15. Հավանական ենք համարվում, որ կոչը ձևակերպվել էր ավելի վաղ: J. Hajjar, նշվ. աշխ., էջ 477:
16. Ըստ՝ J. Hajjar, նշվ. աշխ., էջ 477-478 մահ՝ ալ-դոքթոր Թաուֆիկ բիրու, նշվ. աշխ., էջ 324-325:
17. Явдский В., Новая история арабских стран, М., 1965, стр. 299:
18. Հավանական է, որ ալ-Կահտանիան ինքնալուծարվել է 1912 թ. հետո, քանի-որ 1911 թ. սկսված թուրք-իտալական պատերազմի ընթացքում մա քավական ակտիվ աշխատանքներ ծավալեց արաբ սպաների մոբիլիզացման գործում: